

Η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία και η θεωρία του δικαίου πολέμου

Φιλήμων Παιονίδης
Λέκτορας Φιλοσοφίας, ΑΠΘ

Εάν θέταμε το ερώτημα εάν ο πόλεμος είναι καλός, οι περισσότεροι των ερωτωμένων, ακόμα κι αν δεν είχαν ανάλογες εμπειρίες, θα απαντούσαν αρνητικά, ενώ οι ελάχιστες θετικές απαντήσεις θα μας οδηγούσαν στο να διερευνήσουμε τις αιτίες που γέννησαν μια τόσο παράλογη άποψη. Εάν, όμως, θέταμε το διαφορετικό ερώτημα εάν ένας πόλεμος μπορεί να είναι δίκαιος, οι θετικές απαντήσεις, πιστεύω, θα ήταν περισσότερες από τις αρνητικές, και αυτό θα μας οδηγούσε στο να εξετάσουμε τους λόγους που θα καθιστούσαν έναν πόλεμο δίκαιο. Οι αναζητήσεις, βέβαια, αυτού του τύπου δεν είναι καινούργιες. Στο πλαίσιο της καθολικής εκκλησίας διαμορφώθηκε με το πέρασμα των αιώνων ένα σύνολο αρχών που ακούει στο όνομα θεωρία του δικαίου πολέμου. Η θεωρία αυτή μπορεί κάλλιστα να αποσπαστεί από τα θεολογικά της συμφραζόμενα και να αντιμετωπισθεί ως μια ενιαία δέσμη αναγκαιών και συνολικά ικανών συνθηκών που πρέπει να πληρούνται για να θεωρηθεί ορθή η απόφαση μιας πλευράς να εμπλακεί σε πολεμικές επιχειρήσεις. Στηριζόμενος σε μια πρόσφατη διατύπωση της εν λόγω θεωρίας¹ θα επιχειρήσω να εξετάσω εάν, με βάση τα στοιχεία και τις ενδείξεις που τώρα διαθέτουμε, η εν εξελίξει στρατιωτική επέμβαση του NATO στη Γιουγκοσλαβία μπορεί να θεωρηθεί ηθικά δικαιολογημένη. Η αντίρρηση ότι δεν έχουμε τυπικά πόλεμο, όπως αυτός εννοείται στο διεθνές δίκαιο, μπορεί να παρακαμφθεί με το αιτιολογικό ότι σχεδόν όλα τα ουσιαστικά και ηθικά ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά ενός πολέμου είναι δυστυχώς παρόντα. Ας εξετάσουμε τώρα κάθε συνθήκη της θεωρίας του δικαίου πολέμου ξεχωριστά:

α) *Δίκαιος σκοπός*: “Ο πόλεμος είναι επιτρεπτός μόνο για να αντιμετωπισθεί ‘ένας πραγματικός και άμεσος κίνδυνος’, δηλαδή να προστατευθούν αθώες ζωές, να διατηρηθούν οι συνθήκες που είναι αναγκαίες για την αξιοπρεπή διαβίωση του ανθρώπου και να διασφαλιστούν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα.” Οι περισσότερες περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται αυτή η συνθήκη αφορούν έναν αμυντικό πόλεμο που διεξάγεται για τους ανωτέρω λόγους. Τίποτα, όμως, δεν αποκλείει εκ προοιμίου και την επέμβαση σε ένα κυρίαρχο κράτος. Η αρχή του σεβασμού της εδαφικής κυριαρχίας χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν ως πρόσχημα για να γίνουν ανεκτές ακόμα και να ενθαρρυνθούν απίστευτες ωμότητες. Εάν όμως δεν μας ενδιαφέρουν τα κράτη ως οντότητες, αλλά οι άνθρωποι που ζουν σ’ αυτά, τότε γιατί θα ήταν σ’ ένα πρώτο επίπεδο επιλήψιμο να αγωνιστούμε γι’ αυτούς, όπως θα κάναμε για τους δικούς μας; Με αυτή τη λογική η στρατιωτική επέμβαση για την προστασία των Αλβανικής καταγωγής κατοίκων του Κοσσυφοπεδίου που φαίνεται να κινδυνεύουν άμεσα είναι εκ πρώτης όψεως δικαιολογημένη.

β) *Αρμόδια αρχή*: “Ο πόλεμος πρέπει να κηρύσσεται από εκείνους που είναι υπεύθυνοι για τη δημόσια τάξη, και όχι από ομάδες ή ιδιώτες.” Η δεύτερη συνθήκη αποκτά σήμερα ιδιαίτερη βαρύτητα τη στιγμή υπάρχει ορατός κίνδυνος να

¹ US Catholic Bishops Pastoral Letter, "The Challenge of Peace: God's Promise and our Response" στο *Just War Theory*, Jean Bethke Elshtain, ed. (New York: New York University Press, 1992), 98-101.

κηρύσσονται πόλεμοι από τηλεοπτικούς σταθμούς! Προφανώς η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία δεν αποφασίστηκε από αναρμοδίους. Ωστόσο, υπάρχει ένα πρόβλημα ως προς το στρατιωτικό προσωπικό που συμμετέχει. Από το γεγονός ότι δεν υπάρχει τίποτα το εκ πρώτης όψεως επιλήψιμο στο να επιχειρήσεις να προστατεύσεις με τα όπλα μια μειονότητα σε μια ξένη χώρα δεν σημαίνει ότι είναι ηθικά ορθό να απαιτήσεις από κάθε στρατιώτη σου να θυσιάσεται για αυτό το σκοπό. Είναι σαν να του ζητάς να πεθάνει για κάποιον εντελώς ξένο για την δυσάρεστη κατάσταση του οποίου δεν ευθύνεται. Εάν αυτή η συλλογιστική ευσταθεί, τότε το εκστρατευτικό σώμα θα πρέπει να συγκροτείται σε εθελοντική βάση, κάτι που βέβαια δεν συνέβη στην περίπτωση της παρούσας κρίσης.

γ) *Συγκριτική δικαιοσύνη*: “Κάθε εμπλεκόμενος θα πρέπει να αντιλαμβάνεται τα όρια του ‘δίκαιου σκοπού’ και να αναγνωρίζει τη συνακόλουθη υποχρέωση να χρησιμοποιεί μόνο περιορισμένα μέσα για την επίτευξη των στόχων του.” Για το ΝΑΤΟ ο αντικειμενικός στόχος της επέμβασης είναι η προστασία μιας μειονότητας, και όχι η διάλυση μιας χώρας ή η προστασία των όμορων χωρών από μια επεκτατική δύναμη. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο τα μέσα που είναι απαραίτητα, αλλά γι’ αυτά θα γίνει ειδικά λόγος στην έβδομη συνθήκη. Όσον αφορά το πρώτο σκέλος της, η συνθήκη αυτή θα επαληθευθεί μόνο, εάν μετά την ευνοϊκή για τη Δύση κατάληξη της κρίσης, διαφανεί ότι πράγματι αντιλαμβανόταν τα όρια του ‘δίκαιου σκοπού’ που επικαλέστηκε.

δ) *Ορθή πρόθεση*: “Ο πόλεμος μπορεί ορθά να επιθυμείται μόνο για τους προαναφερθέντες λόγους που συνιστούν το δίκαιο σκοπό.” Η συνθήκη αυτή επιδιώκει να αποκλείσει περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ηθικής φύσεως λόγοι θα αναφέρονται υποκριτικά για να καλύψουν τους πραγματικούς ιδιωφελείς λόγους για τους διεξάγεται ο πόλεμος. Στην περίπτωση μας υπάρχει μια ευρεία φιλολογία για τους πραγματικούς στόχους της επέμβασης. Οι λόγοι που συζητούνται κυμαίνονται από τους πλέον εξωφρενικούς -οι ανεκτίμητοι θησαυροί που κρύβει η περιοχή- έως τους περισσότερο συζητήσιμους -επίδειξη ισχύος προς το ανερχόμενο αντίπαλο δέος της ενωμένης Ευρώπης. Επειδή, όμως, θα ήθελα να αποφύγω τη συνωμοσιολογία και την εικτολογία που ανθούν στις μέρες μας, θα αποφύγω να εκφέρω κρίση σχετικά με το αν πληρούται η τέταρτη συνθήκη.

ε) *Εξάντληση όλων των μέσων*: “Η προσφυγή στον πόλεμο μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο όταν έχουν εξαντληθεί όλες οι ειρηνικές εναλλακτικές λύσεις.” Ως προς την εφαρμογή αυτής της συνθήκης νομίζω ότι μπορούμε να σχηματίσουμε σαφή αντίληψη. Είναι προφανές ότι υπήρχαν άλλες δυνατότητες, όπως η αναγνώριση μιας τοπικής κυβέρνησης, η προσπάθεια οργάνωσης μιας υπολογίσιμης αντιπολίτευσης στον Μιλόσεβιτς ή η οικονομική ενίσχυση των κατοίκων της περιοχής, που παρέμειναν ανεκμετάλλευτες. Ακόμα, όπως προέκυψε, η ειρηνευτική πρόταση προς τους Σέρβους κατά τις συνομιλίες του Ραμπουγιέ ήταν τέτοια που δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή.

στ) *Προοπτικές επιτυχίας*: Πρέπει να υπάρχουν σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας “προκειμένου να αποφευχθεί η παράλογη καταφυγή στη βία ή η απέλπιδα αντίσταση, όταν το αποτέλεσμα και των δύο θα είναι δυσανάλογο ή μάταιο”. Η εντύπωση που σχηματίζει κανείς είναι ότι οι πιθανότητες επιτυχίας υπερεκτιμήθηκαν από τους σχεδιαστές της επέμβασης, με αποτέλεσμα να υπάρχει καθεστώς αβεβαιότητας. Αν και δεν είναι δυνατό να γίνουν προβλέψεις, νομίζω ότι η αίσθηση ενός

κλιμακούμενου παραλογισμού αρχίζει να κερδίζει έδαφος σε κάθε αμερόληπτο παρατηρητή. Και να μη λησμονάμε ότι λογικό επακόλουθο της εν λόγω συνθήκης είναι η υποχρέωση διακοπής των επιχειρήσεων από τον επιτιθέμενο, όταν αντιληφθεί ότι οι πιθανότητες επιτυχίας του στόχου του χωρίς ένα εξωφρενικό τίμημα είναι μηδαμινές.

ζ) *Αναλογικότητα*: “Με όρους του jus ad bellum [δηλαδή του δικαίου διεξαγωγής του πολέμου] οι βλάβες που θα προκληθούν από τον πόλεμο και το κόστος που θα έχει θα πρέπει να είναι ανάλογα με το όφελος που αναμένεται από την προσφυγή στα όπλα.” Εδώ οι ενδείξεις που έχουμε είναι ότι οι θάνατοι, οι τραυματισμοί και οι ζημιές που έχουν μέχρι τώρα προκληθεί υποσκελίζουν το αναμενόμενο όφελος. Άμαχοι σκοτώνονται και τραυματίζονται, χιλιάδες άνθρωποι ξεριζώνονται ή καταστρέφονται οικονομικά, η υποδομή και η πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας ισοπεδώνεται, το περιβάλλον επιβαρύνεται σημαντικά. Ακόμα, χρησιμοποιούνται όπλα και μέθοδοι μαζικής καταστροφής που μέχρι αποδείξεως του εναντίον υπερβαίνουν σε σκληρότητα αυτά που φαίνεται να έχουν χρησιμοποιηθεί από τους Σέρβους κατά των Κοσοβάρων. Εάν συμπεριλάβουμε και τις αρνητικές συνέπειες της επέμβασης για τρίτες χώρες, η κατάσταση φαίνεται σήμερα να είναι πολύ χειρότερη για δικαίους (κυρίως) και για αδίκους.

Από τη συζήτηση των συνθηκών θεωρώ ότι προκύπτει ένα αβίαστο συμπέρασμα: με γνώμονα τη θεωρία του δικαίου πολέμου η επέμβαση στη Γιουγκοσλαβία, όπως διεξάγεται και εξελίσσεται, δεν μπορεί να θεωρηθεί ηθικά δικαιολογημένη. Ιδεατά, θα είχαμε λόγους να πιστεύουμε ότι η μη επιλεκτική στρατιωτική επέμβαση από τη διεθνή κοινότητα με στόχο τον τερματισμό των φρικαλεοτήτων που διαπράττονται από διάφορα αιμοσταγή και μισαλλόδοξα καθεστώτα εναντίον των πολιτών τους, θα μπορούσε να κάνει αυτόν τον κόσμο ένα καλύτερο μέρος για να ζει κανείς. Η πράξη, ωστόσο, μας υποδεικνύει ότι αυτό το αποτέλεσμα, ή έστω ένα αποτέλεσμα προς αυτή την κατεύθυνση, θα όφειλε να επιτευχθεί με λιγότερο βίαια μέσα.

Αυγή 23/5/1999